

DE ANGLO-BOERENoorlog IN DE NEDERLANDSE POËZIE 1899-1902. HISTORISCHE STUDIE

AH Huussen Jr.¹

Ter Inleiding

Op 31 mei 1902 werd te Vereeniging de vrede gesloten die een einde maakte aan de Tweede Vrijheidsoorlog, in de wandeling de (Anglo-)Boerenoorlog genoemd, die thans politiek correct de "Zuid-Afrikaanse Oorlog" moet heten. Tweeëneenhalf jaar had de bloedige en verwoestende oorlog geduurd, een ongelijke strijd tussen de Boerenrepublieken Transvaal en Oranje-Vrystaat en het imperialistische Britse wereldrijk. De twee soevereine territoria werden geannexeerd bij de Kaap, een Engelse kroonkolonie.

Het Nederlandse volk voelde zich emotioneel sterk bij die strijd betrokken. Geen wonder! In 1652 was de Kaapkolonie immers gesticht door Jan van Riebeeck als een verversingsplaats voor de VOC-schepen die onderweg waren van en naar "onze" Aziatische bezittingen. In de loop van de achttiende eeuw was die verzorgingsplek een groter gebied gaan beslaan. Vrijburgers hebben zich er als landbouwers en veeboeren gevestigd. Er ontstonden "republieken" in Graaff-Reinet en Zwelldam. Aan het Nederlandse koloniale bestuur kwam in 1806 een definitief einde toen Engeland deze strategisch gelegen plek "overnam".

De opzettelijke politiek van verengelsing had in de jaren 1830 tot gevolg dat vele boeren huis en haard verlieten om buiten de grenzen van de toenmalige Kaapkolonie hun heil te zoeken: de Grote Trek begon. Engeland volgde zijn Nederlands sprekende "onderdanen" met argusogen. Steeds weer probeerde het de gebieden waar de Boeren zich - tegen zijn zin - vestigden, te annexeren. Natal werd al vroeg ingepalmd. Transvaal en Oranje-Vrystaat mochten de dans evenmin ontspringen.

¹ Rijksuniversiteit, Groningen, Nederland.

Nederland, altijd al een identiteitsarme natie, heeft zich aanvankelijk weinig om die Trekboeren bekommerd. Pas in 1880 werd men wakker geschud toen het "perfide Albion" voor de eerste maal Transvaal annexeerde. Een golf van mededogen en enthousiasme overspoelde het land: naast de gebruikelijke woordenvloed ook actie. Hulpgoederen, inzamelingen, collectes enz. De Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging (NZAV) werd gesticht om de hulp te coördineren aan ... ja, aan wie? natuurlijk aan de verdrukte Nederlands sprekende "stamverwanten". Het elan der Nederlanders kende geen grenzen! Slechts een enkele michtere tijdgenoot, zoals dwarskijker Multatuli, wees op de huichelachtige discrepantie tussen het enthousiasme voor de Boeren en het zwijgen over de eigen koloniale vernietigingsoorlog in Atjeh.²

Beter laat dan nooit die Nederlandse activiteit. Laat was het inderdaad wel, want inmiddels was het Afrikaanse nationalisme ontwaakt. Naast het Hollands, dat met name door de immigranten uit Nederland werd gesproken, was het Afrikaans de omgangstaal - een nieuwe taal voor welke rechten moest worden gevochten: tegen het Engels, maar ook tegen het Nederlands (dat tot 1925 de tweede ambtelijke taal aan de Kaap was naast het Engels).

De vernietiging van de zelfstandige republieken Transvaal en Oranje-Vrystaat heeft in Nederland inderdaad veel emoties losgemaakt. De jarenlange strijd met Engeland werd hier niet slechts passief gevolgd. Vele vormen van actie zijn ondernomen om de benarde Boeren financieel, materieel en moreel te helpen. Een aantal Nederlanders trok naar Zuid-Afrika om de wapens op te nemen tegen de Britse imperialisten of om de Boeren in logistiek of medisch opzicht te steunen. Het lijkt er op dat de hulp uit vrijwel alle hoeken en lagen van de Nederlandse "verzuilde" samenleving werd geboden.

Uit de omvangrijke publicistiek van die tijd blijkt dat de Nederlanders werden geprikkeld door een heel scala van aandoeningen: woede, mededogen, machteloosheid, angst en gekrenkte trots. Een machtig sentiment blijkt het gevoel van lotsverbondenheid te zijn geweest: niet alleen met de *underdog* maar vooral ook met de Zuid-Afrikaanse broeders, de stamverwanten. Was die stamverwantschap een "mythe"?

² Multatuli, *Volledige werken*, deel 21 (Amsterdam, 1990), pp.198, 281-2, 544-5 en 648.

In deze bijdrage neem ik een bepaald segment van de publicistiek uit de jaren 1899-1902 onder de loep die, afgezien van de studies van Van Wyk Smith, Ester en Jonckheere, nog maar weinig systematisch is onderzocht: de oorlogspoëzie, zoals die in Nederland, door Nederlanders werd geschreven en gepubliceerd om - in deze specifieke gebonden vorm - uiting te geven aan hun emoties. Aangezien het mij om het nationale kader gaat, blijven Vlaamse en andere uitingen van "buitenlandse" herkomst in principe buiten beschouwing.

Ik beoog hier een thematische analyse. Een literair waardeoordeel geef ik niet. Mijn uitvalsbasis is een corpus van ongeveer 430 gedichten (waarvan bijna honderd anoniem), van de hand van ruim honderd met name bekende dichters, onder wie maar een paar dichtersessen.³ Welke waren voor deze poëten de directe aanleidingen om naar de pen te grijpen? In welke symbolische vormen drukten zij de door hen gevoelde emoties en de behandelde thema's uit? Tenslotte zal ik pogen hun gemeenschappelijke inspiratiebron op te sporen.

De Boerenoorlog

Het fin de siècle heeft gevoelige zielen het hoofd op hol gebracht: het symbolisme verving het realiteitsbesef - leven in extase! Maar voor het gros der mensen bleef het een hard leven. *Business as usual*. Kapitalisten en oorlogshitsers gingen vrijwel ongestoord hun gang in west en oost: Rhodes en Chamberlain stonden niet alleen. Internationale vredesconferenties en een wereldomspannende ontwapeningsbeweging konden daaraan weinig veranderen: alom werden vernietigende oorlogen gevoerd - in Afrika, in China, in de Caraïben en in Nederlands-Indië. Overal bestreden de imperialistische grootmachten elkaar, betwistten zij elkaar hun expansie, in naam van een hoger recht.⁴

In Zuidelijk Afrika naderde de oorlog, die in de Britse vernietiging van de twee Boerenrepublieken zou resulteren, met een bijna even noodlottige onvermijdelijkheid als veertig jaar tevoren de Amerikaanse Burgeroorlog. Geen wonder dat al vóór de formele oorlogsverklaring op 11 oktober 1899 de oude dichter Ds. Nicolaas Beets (1814-1903), beter bekend onder zijn pseudoniem Hildebrand als auteur van de *Camera obscura*, zijn stem liet horen in een vierregelig vers:

³ De titelbeschrijvingen ervan vindt men in de door mij in eigen beheer uitgegeven gelijknamige publicatie (Groningen 2002).

⁴ Jan Romein, *Op het breukvlak van twee eeuwen* (Amsterdam 1967, 2e druk 1976) o.m. hoofdstuk 4, "Kaapstad-Cairo: Boerenoorlog, opdringen in Afrika".

"Macht boven Recht", de leus des "mans van bloed
En ijzer" dunkt ook trouwloos Engeland goed;
Zoo zij het; maar der Boeren vroom geslacht
Zegt met het oog op God: "Macht boven macht."⁵

Het spanningsveld tussen recht en macht en onrecht is één van de thema's die door dichters al direct in 1899 werden aangesneden. Andere zijn de broedertrouw waartoe de Hollanders zich verbonden voelen, de stamverwantschap en de strijd voor de vrijheid. Dit zijn morele aspecten waaraan gedurende de hele oorlog dichters bleven raken en waardoor zij zich voortdurend lieten inspireren.

De populaire poëet CS Adama van Scheltema (1877-1924) dichtte onder het opschrift "Het Hollandsch hart vergeet zijn Broeders niet":

Hebt gij 't gehoord, hoe onze broeders lijden,
Het zonental door Neerland steeds beheerd,
Dat Britsch geweld, sterk door den nood der tijden,
Ons inet de Kaap als heeft van 't hart gescheurd?
Maar 't Boerenras boog nooit zijn nek als slaven,
Daar 't eer zijn grond van d'vrijheidsvaan verliet,
En 't Hollandsch hart, trotsch op de wakk're braven,
Vergeet, verlaat in nood zijn broeders niet.⁶

Een aparte plaats neemt Albert Verwey (1865-1937) in, die heel wat verzen aan de Zuid-Afrikaanse vrijheidsstrijd heeft gewijd. Dat oeuvre is, mede vanwege de inspiratie die er voor zijn zwager Frederik van Eeden van is uitgegaan, reeds diepgaand bestudeerd, met name door JDF van Halsema.⁷ Op 23 oktober 1899 schreef Verwey het sonnet "De Stam van 't Volk...":

⁵ Het heeft het opschrift "Transvaal door Engeland bestookt" en is gedateerd 4 oktober 1899; de man van bloed en ijzer is natuurlijk de voormalige Duitse kanselier Bismarck. Het vers is herdrukt in zijn *Gedichten*: "Nog eens Winterloof" en "Dennenaalden" (2e druk, Leiden, 1904), p. 232.

⁶ Dit ongedateerde vers is recentelijk herdrukt door W Jonckheere (ed.), *Die platgetrapte kroontjie. Afrikaanse en Nederlandse gedigte oor die Anglo-Boereoorlog* (Pretoria 2001), p. 78.

⁷ JDF van Halsema, "Een ander en beter menschesoort: de Boereoorlog (1899-1902) in het denken van Albert Verwey" in *Voortgang. Jaarboek voor neerlandistiek* 15 (1995), pp. 189-248 (hier 200vv.); en idem, "In verwachting van de nieuwe mens: Nederlandse literatoren rond 1900 over Zuid-Afrika" in M Hattingh en H Willemsse (ed.), *Vernuwling in die Afrikaanse letterkunde. Referate ALV-kongres* (Bellville 1995), pp. 381-95.

De stam van 't volk doet nu zijn loten beven
 Omdat een twijg herplant in vreemde streek
 Gewond beweegt: geheimnisvol gelek
 Eén leven nog door stam en twijg te streven.

Verwantschap trilt in 't bloed, en luide spreek'
 Ze in eendre taal en dring de hand tot geven, -
 Want krachtloos zijn we en ons is niets gebleven
 Van hulp die steunde en macht die niemand week.

De stam van 't volk doet nu zijn blaad'ren ruischen
 En vreugd voor 't minst is 't ritslen all' te saam;
 Te lang in stilte hing elk voor zich alleen.

Eén bloed is 't al, hier kronklend, dáár aan 't bruisen,
 Eén taal is de onze en de onze eenzelfde naam:
 Eén is ons voelen, zij 't ook in geweën.⁸

Verwey is diep door de Zuidafrikaanse crisis geraakt blijkens de vele verzen die hij, naast enkele uitvoerige proza-beschouwingen, over de oorlogsgebeurtenissen schreef.⁹ In 1900 en 1901 publiceerde hij twaalf "Tijdzangen" waarvan de eerste is gewijd aan de schrijver van *Een eeuw van onrecht*:

Gelukke die aan d'ingang van een eeuw
 Voor groote daden staat en klaar en boud
 Uw taak – de taak van heel uw volk – ontvouwt,
 Vol van de grootheid waar ik steeds om schreeuw.

⁸ Herdrukt door Jonckheere, *Die platgetrapte kroontje*, p. 81. Nederlandse en Afrikaanse liederen, ontstaan tijdens de oorlog, zijn recentelijk (her)uitgegeven door PW Grobbelaar, *Kommandeer! Kommandeer! Volksang uit die Anglo-Boereoorlog* [Lirieke en bladmusiek], Pretoria 1999.

⁹ A Verwey, "De ware karbonkel of de slang met de kroon?" gedateerd 3-5 december 1899, herdrukt in zijn *Luide toernooien* (Amsterdam 1903), pp. 74-100; "Ernest Dowson, Henry Esmond van Thackeray. Een eeuw van onrecht", gedateerd maart 1901, herdrukt in zijn *Proza*, VII (Amsterdam 1922), pp. 74-108; "Oudejaarsavond", recensie van DS van Warmelo, *Mijn commando en guerilla-commando-leven* (Amsterdam 1901), gedateerd 31 december 1901, herdrukt in zijn *Luide toernooien*, pp. 272-329 en gedeeltelijk herdrukt door Ena Jansen en W Jonckheere (ed.), *Boer en Brit. Afrikaanse en Nederlandse tekste uit en om die Anglo-Boereoorlog* (Pretoria 1999), pp. 286-7. Zie ook W Jonckheere, *Van Mafeking tot Robbenefland. Zuid-Afrika in de Nederlandse literatuur* (Nijmegen 1999), p. 26.

Een volk trok uit, schiep de woestijn tot tuin;
 De vreemd groef goud uit schaars beploegde kloof; -
 Nu zijn voor recht, voor reë, goudgeergen doof...
 Stel rij aan rij 't scherp schot op rotsge kruin!

Sterv' de adel van 't Caucasisch ras: hun dood -
 Om 't bloem-doorgroeide puin speel' 't Bantu-kind,
 Vragend wat bloeit zo rood, wat klaagt die wind? -
 Blijk' heldendaad die 't lievend leven sloot.

Hun vrijheid leefde en sterv'de met hen. Heil, heil! -
 Vrijheid geen woord maar volk, dat waagde - en won? -
 O, won! *Gij* weet: zuid-afrikaansche zon
 Schijnt schoonst hadt ge ééns voor haar uw leven veil.¹⁰

De hulp der Nederlanders aan hun "broeders" in Zuid-Afrika - na hun Trek - het verloop van de strijd in Transvaal, en de kracht en vrijheidsdrift der Boeren zijn thema's in Verwey's volgende "tijdzangen". Veel indruk op hem heeft de slag aan de Toegela gemaakt, een gebeurtenis waarover Jonkheer Sandberg later in *De Gids* een essay schreef.¹¹ Verwey dichtte:

Op alle bergen
 Wonnen de helden
 Hun strijd

Als de lijn van die bergen
 In avondhemel,
 Als het bed dier rivier
 Gegroefd in de kloof, -
 Staat in de verbeelding
 Van alle volken
 De strijd van die helden
 Voor altijd.

¹⁰ Verwey, "Tijdzangen. I. Aan den schrijver van 'Een eeuw van onrecht'" (1900), pp. 245-6, herdrukt door Jonckheere, *Die platgetrapte kroontje*, p. 35. Zie ook Van Halsema, "Een ander en beter menschesoort", pp. 211vv. en 229vv. Over het auteurschap van *Een eeuw van onrecht* (Kaapstad, 1899), zie de inleiding bij 'n *Eeu van onreg* [1900]: Afrikaanse vertaling deur FJ le Roux, met 'n voorwoord deur DJ van Zyl (Kaapstad-Pretoria, 1985), pp. 7-11.

¹¹ CGS Sandberg, "De zesdaagsche slag aan de Boven Tugela (19 tot 24 Januari 1900)", *De Gids* 65 (1901) II, pp. 84-102.

Als blinkende sterren, de toppen kronend
 Der Drakensbergen, -
 Als sterren van 't Zuiden in 't veel omstreden
 Toegelawater weerkaatst, -
 Zoo blijven op hoogten
 Van geest en in laagten
 Van troeble gedachten
 Blinken uw namen:
 Colenso!
 Spioenkop!
 Als hoopvolle lichten
 In menschlijken nacht.¹²

Niet alleen overwinningen der Boeren en hun helpers maar zelfs hun heldhaftige nederlagen inspireerden dichters tot loftuitingen. In "De Vogelaar" trok Albert Verwey een vergelijking tussen de moed der Leidenaren, in 1574 betoond tijdens het beleg door de Spanjaarden, en de commando's onder leiding van generaal Piet Cronjé bij diverse gelegenheden getoond. Hij prees FS Malan, de redacteur van het Kaapse blad *Ons Land* die wegens een "opruimende" brief tot twaalf maanden gevangenisstraf werd veroordeeld, en hij stak de loftrompet van generaal Louis Botha.¹³ Los van deze serie "tijdzangen" publiceerde Verwey nog enkele gedichten die in meer of mindere mate verband houden met de Boerenoorlog, zoals "De belegerde stad", "De Veldheer" en het vaak herdrukte "Aan MT Steyn" uit 1902.¹⁴

Jacobus van Looy (1855-1930), die later nog een Boeren-Ballade schreef naar het Duits van Rudolf Presber, liet zich in 1899 door de laatste regels van Albert Verwey's "De Stam van 't Volk" inspireren tot het vers "Een stem naast een stem":

Weene wie weenen moet: dit is een schoon exempel;
 Schrijdend het komt als over vuurgen drempel
 Uit tijd en dood aannaderen.
 Hoort! Hoor de stem van onze vadersen,
 Hoort! Hoor in 't slaan:
 't Wilskrachtig leven zingend den dood ingaan.
 [...]

¹² Verwey, "Tijdzangen. IX. De Toegela", herdrukt door Jonckheere, *Die platgestrapte kroontjie*, p. 36. De slag bij Colenso werd op 15 december 1900 geleverd; die bij Spioenkop van 24 tot 25 januari 1901.

¹³ Herdrukt door Jonckheere, *Die platgestrapte kroontjie*, p. 71.

¹⁴ Verwey, "Aan M.T. Steyn" te dateren op 4 juni 1902, herdrukt door W Jonckheere, *Vir vryheid en reg. Suid-Afrika in die spieël van die Nederlandse poësie (1890-1990)* (Leiden-Howick 1996), pp. 14-5.

Vrijheid is blijheid, het wint op de lange baan.¹⁵

De strijd voor vrijheid en recht is, zoals gezegd, van de aanvang af aan een belangrijk thema voor de Nederlandse dichters geweest. We vinden het bij Nicolaas Beets in de verzen "De Boeren" en "Engeland in 1899",¹⁶ maar ook bij een Leidse dichteres die onder het pseudoniem "Etine" een kleine bundel verzen publiceerde getiteld **Voor Transvaal. Zes gedichten**, in 1899 uitgegeven "ten voordeele der Nederl. Zuid-Afrikaansche Vereeniging". Haar verzen zijn opwekkingen, geschreven vanuit Transvaals standpunt. "Der Boeren strijdlid" begint zo:

Op! Broeders, op! ten heiligen strijd
 Voor vrijheid en voor recht!
 Te lang reeds duldden wij den druk.
 Werpt af den last! Schud af het juk!
 Wij zijn hier heer, geen knecht. [...]
 We vragen naar geen roem of eer
 We dorsten niet naar goud.
 Slechts vrijheid vragen wij en vreê
 En weidegronden voor ons vee
 In 't land, door ons bebouwd.¹⁷

Te Jogjakarta, in het verre Nederlands-Indië, werd Dr. J Groneman door gelijksoortige emoties bevangen. In een lang gedicht, getiteld **Boerenoorlog** - in de handel "ten voordeele onzer stamverwanten" - schreef hij:

Helden van heldenstam
 Sterk door de kracht van 't Geloof,
 Sterk door de macht van het Recht,
 Sterk door een eerlijken wil,
 Die van geen wijken weet
 En niet weifelen kàn!
 Zie, wij eeren uw moed,
 Wij bewonderen uw kracht

¹⁵ Van Looy, "Een stem naast een stem", gedateerd 1899, in zijn *Gedichten: 1884-1925* (Leiden 1932), p. 37; "Een boeren-ballade": "Drie schoten" gedateerd 6 maart 1901 en "Ten laatste", 1901, naar het Duits van R. Presber (dus niet: Prebster), *ibidem*, pp. 38-9 en 40-2; op 14 oktober 1901 gedateerd is het gedicht "Aan het Comité der staking voor de Boeren", *ibidem*, p. 43. Zie ook M van Wyk Smith, *Drummer Hodge: the poetry of the Anglo-Boer War 1899-1902* (Oxford 1978; herdruk Pretoria 1999), pp. 300 en 294 en H Ester, "De poëtische neerslag van de Anglo-Boerenoorlog 1899-1902", *Maatstaf* 27 (1979), nr. 4, pp. 17-33 (hier 29 en noot 18).

¹⁶ Resp. herdrukt in zijn *Gedichten*, p. 237 en door Jonckheere, *Die platgetrapte kroontjie*, p. 33; en in zijn in *Gedichten*, p. 238, herdrukt door Jansen en Jonckheere, *Boer en Brit*, p. 109.

¹⁷ Etine, *Voor Transvaal. Zes gedichten* (Leiden, 1899), p. 7; de andere verzen zijn gericht aan "de stamverwante bewoners van het Kaapland", aan Engeland, aan president Steyn en aan Paul Kruger ter gelegenheid van diens 74ste verjaardag (op 10 oktober 1899).

En wij lijden mèt u.
 Zonen van *onze* vaadren!
 O, ga voort op uw weg,
 Recht af op 't heilige doel:
 Vrijheid op eigen grond,
 Vrijheid na slavernij,
 Vrijheid van zeden en taal,
 Vrijheid voor vrouw en kind!...¹⁸

De Amsterdammer JJ Grewer trachtte de "dapp're stamgenoten" in de Oranje-Vrystaat en Transvaal een hart onder de riem te steken met **Een Profetie**, waarin hij voorzag dat het de Engelsen nimmer zou lukken deze republieken van de kaart te vegen. Mochten de krijgskansen keren, dan zouden uit alle windstreken helden te hulp schieten - en Nederland zou niet achterblijven:

Want weet, dat reeds waar ook uw stamtaal nu gehoord wordt en gesproken,
 Uw moed en lijden door vriend en vijand word bewonderd en verstaan,
 En een bedwelmend schoone bloem van hulp, trouw en liefde is ontloken,
 Die onverwelkbaar is en in steeds voller pracht voor u zal bloeien gaan.¹⁹

Direct al bij het uitbreken der vijandelijkheden vervaardigde JK Crucq een oproep om gewapende steun aan de Boeren in "Te Wapen!":

Brult er de leeuw aan Uw grenzen om roof,
 Boeren houdt stand!
 [...]
 't Hollandsche bloed dat een Chattam verwon,
 Bruise als weleer!....
 En - wat dat bloed in die dagen reeds kon,
 Kan het nog weêr!
 [...]
 Nooit zal er Vrede om Uw haardsteden zijn,
 Zoolang de Brit,
 Zwerft om Uw grenzen, en knaagt aan het dijn,
 Tuk op bezit!²⁰

¹⁸ J Groneman, *Boerenoorlog* ('s-Gravenhage, 1900), p. 5; zie Jonckheere, *Die platgetrapte kroon-
 tje*, p. 69.

¹⁹ JJ Grewer, *Een profetie, of Een woord van bemoediging aan onze Zuid-Afrikaansche
 broeders* (Amsterdam, 1899) [3]; het dichtstuk werd uitgegeven ten bate van de NZ-AV en het
 Rode Kruis. Zie ook Jonckheere, *Van Mafeking tot Robbeneiland*, p. 215.

²⁰ JK Crucq C.Jzn., "Te Wapen!" (Bij 't uitbreken van den Vrijheids-oorlog, 11 October 1899), in
 zijn *Bloedrobijnen voor Koning Edwards Kroon* (Arnhem, 1902), [3]; zie ook Jonckheere,
Van Mafeking tot Robbeneiland, p. 214.

Eén van de meest vruchtbare dichters voor Zuid-Afrika was van meet af aan ongetwijfeld de Groningse literator en historicus Dr. Willem Zuidema (1858-1937). Behalve gelegenhedsdichter was hij tevens een onvermoeibaar publicist en activist. Met name droeg hij veel kopij bij aan het weekblad **Op! Voor Transvaal**.²¹ Veel succes had hij met zijn bundels verzen en met "Een lied voor Zuid-Afrika":

Welk is het volk, dat onverslapt
De dwingelandij in gruzlen trapt?
Dat nooit zal bukken, hoe 't ook ga?
Dat is ùw volk, Zuid-Afrika!

Wie is de man, in eenvoud groot,
Die allen listen weerstand bood,
De Zwijger van zijn volk weldra?
Dat is ùw hoofd, Zuid-Afrika!

Welk is het beste recht op aard
En 't best verweerd door 't burgerzwaard?
Dat zegeviert, wie tegensta?
Dat is ùw recht, Zuid-Afrika!

Welk is de strijd met kleine kracht,
Waarin der wereld grootste macht
Nu wijken moet met schande en schâ'?
Dat is ùw strijd, Zuid-Afrika!

Wie is het, die de krachten schenkt,
Waarin de zwakheid dat volbrengt
Door 't rotsgehoof in Zijn genâ'?
Dat is ùw God, Zuid-Afrika!²²

²¹ Dit blad droeg als ondertitel "Weekblad verschijnend tijdens den onafhankelijkheidsoorlog der oud-Hollandsche republieken in Zuid-Afrika" (vanaf no. 2 luidde het laatste gedeelte van de ondertitel: "der Zuid-Afrikaansche Boerenrepublieken"). Er verschenen 75 nummers in de periode 24 december 1899 tot 26 mei 1901. Zie ook Van Wyk Smith, *Drummer Hodge*, p. 324 en Jonckheere, *Van Mafeking tot Robbeneland*, p. 33.

²² W Zuidema, "Een lied voor Zuid-Afrika" (Wijze: Dat 's Heeren zegen op U daal!), in *Op! Voor Transvaal*, nr. 2 (31 december 1899), herdrukt door Jonckheere, *Die platgetrapte kroontjie*, p. 133.

Een tragisch aspect dat de Nederlanders natuurlijk diep raakte, was het sneuvelen van zovele "Hollanders". Een nederlaag en de dood van al die veelbelovende jongemannen ontlokten de dichterlijke lier menige elegie. De slachting bij Elandslaagte, op 21 oktober 1899, en de dood van mannen als Dr. Herman Coster en Cars Geert de Jonge werden door Willem Zuidema,²³ JB Schepers,²⁴ Elise Soer²⁵ en Jan Veth²⁶ - een vriend van Dr. WJ Leyds - bezongen.

Een Nederlandse dichter die zich aanvankelijk ook het lot der "Boeren" zeer aantrok, was Frederik van Eeden (1860-1932). Deze zwager van de genoemde Albert Verwey, was door persoonlijke verwantschapsbanden nauw met Zuid-Afrika verbonden. Tijdens de inval van Dr. Jameson in Transvaal logeerde zijn neef Dietlof van Warmelo, een zoon van de broer van zijn moeder, juist bij hem. Tijdens de oorlog hield zijn nicht, de bekende Johanna Brandt-van Warmelo, hem via haar brieven op de hoogte van de ontwikkelingen. Volgens zijn biograaf Jan Fontein hielp Van Eeden - die ook nog een jeugdvriend van Dr. WJ Leyds was - zijn neef met de publicatie van diens herinneringen op commando.²⁷

Van Eeden liet zich niet alleen in de correspondentie met zijn Engelse vrienden zeer kritisch uit over het agressieve Britse imperialisme in Zuid-Afrika, maar hij verhief zijn stem ook in proza en poëzie. Aan het slot van zijn opstel "Gedachten over den Afrikaander krijg" publiceerde hij opnieuw het sonnet "De geboorte eener natie", gedateerd 30 oktober 1899:

²³ Zuidema, "De Nederlandsche gesneuvelden bij Elandslaagte" in zijn *Voor Zuid-Afrika: rijm en onrijm* (Amsterdam, 1900), pp. 12-3 en daaruit herdrukt in zijn *Elandslaagte, 21 October 1899: I De Nederlandsche gesneuvelden bij Elandslaagte, II Herman Coster, III Cas Geert de Jonge* (Amsterdam, 1900, [3]).

²⁴ JB Schepers, "Dr. HJ Coster: ter gedachtenisse", gedateerd Haarlem, december 1899 en "CG de Jonge Fzn.: ter gedachtenisse", in *Neerlandia* 4:1 (januari 1900), pp. 2-3. Zie ook Van Wyk Smith, *Drummer Hodge*, p. 300 en Karel Schoeman, *Merlsteen, 'n dubbelbiografie* (Kaapstad enz., 1998), p. 259.

²⁵ Elise Soer, "De 'Acht' bij Elandslaagte", in *Ons Tijdschrift*, 1901, p. 83 (ontleend aan het Zondagsblad van *Het Nieuws van den Dag*). JJ Bekaar plaatste al begin 1900 een verhaal over deze strijd "Elandslaagte - Londen" in *Nederland. Verzameling van oorspronkelijke bijdragen door Nederlandsche letterkundigen*, 1900, I, pp. 89-105. Curieus is wat even verderop in dezelfde aflevering van *Nederland* Chr.F. Haje schreef in zijn bijdrage "Finlandia" (ibidem, pp. 473-87): "De roemruchte worsteling der Transvalers en Vrijstaters mag ons niet voor een ander volk, dat lijdt, onaandoenlijk laten: voor Finland. Finland kan zich wel is waar niet gewapenderhand tegen zijn overweldigers verzetten, maar moet in stilte, in berusting dueren. En toch legt het een vaderlandsliefde, een volharding aan den dag, niet minder vurig en kloek dan die, waarmee de mannen van Zuid-Afrika hunne ervrijdenden bespringen." (Citaat, p. 473).

²⁶ Jan Veth (1864-1925), "H.J. Coster +", herdrukt in zijn *De zwerfver sprekt en andere gedichten* (Arnhem, 1920), p. 30. Zie ook Van Wyk Smith, *Drummer Hodge*, p. 300.

²⁷ Jan Fontein, *Tweespalt. Het leven van Frederik van Eeden tot 1901* (Amsterdam, 1990), pp. 383-4; en idem, *Trots verbrijzeld. Het leven van Frederik van Eeden vanaf 1901* (Amsterdam 1996), pp. 52-5; *DS van Warmelo, Mijn commando en guerilla-commando-leven* (Amsterdam, 1901) en daarbij Fransjohan Pretorius, *Kommandolewe tydens die Anglo-Boereoorlog 1899-1902* (Kaapstad-Johannesburg, 1991).

Verspreide boeren ploegen 't wijde land,
weiden hun kudden, vestend naar God's recht
hun hard bestaan op de twee zuilen hecht
van Vrijdom en zware werk der hand.

Op handel en op woeker tronend, legt
een machtig rijk welhaast heel d'aard in band,
roemt zich beschaving's kamper en gezant
en droomt àl' volkren aan zijn troon geknecht.

Het steekt den nooit verzaadden muil naar vore,
zich blindlings aan een gouden buit vergapend
en slaat 't klein volk met krijg, in dommen trots.

Zoo sloeg Hephaistos eens het hoofd eens Gods
en als Athene, weerbaar en gewapend,
werd het groot Africaander-volk geboren.²⁸

Een strafgericht roept Van Eeden op in de drie visionaire verzen die hij onder de
titel "Nemesis" publiceerde in *De Nieuwe Gids* van 1900:

I

Ik zie der naaste jaren sombere orde
als mannen met getrokken zwaard. Ze staan,
de vlammende oogen licht in de gelaten,
wrekend gereed te slaan
op 't woord des tijds, wat rot is en verworden.
ik zie den Goudgod van zijn leugentron
geslagen, stede in puin, begraasde straten –
Ik zie de schoon
groenende kiemen teerbleck uit 't verdorde.

²⁸ F van Eeden, "Gedachten over den Afrikaander krijg" en "De geboorte eener natie" (dit gedicht is, zoals wij hierna nog zullen zien, oorspronkelijk gedrukt als facsimile naar het handschrift in *Nederland Transvaal Gedenkalbum*, 1899, p. 6); het opstel werd herdrukt in zijn *Studien*, vierde reeks (Amsterdam, 1904) pp. 81-107; het gedicht is vele malen herdrukt, onder andere door Jonckheere, *Die platgetrapte kroontje*, p. 30.

III

Ik zie, o stad, uw vaal en knokig lijk
 versombren gansch den gouden horizont.
 lichte avondvrede zegeviert er boven
 maar onder, mijle in 't rond
 liggen uw donkre schonken, spookgelijk.
 De draak is dood, er gloeit geen enkel licht,
 geen rook walmt op, vergruisd ligt huis en oven,
 't Wereldgericht
 brak voor altoos zijn trotsch, kwaadrokig rijk.²⁹

Enkele andere coryfeeën onder de dichters die in *De Nieuwe Gids* konden of mochten publiceren - als men dat als een criterium van grootheid wil hanteren - lieten zich ook niet onbetuigd, maar net als Jan Veth verhieven zij maar incidenteel hun stem. Willem Kloos (1859-1938) werd eind maart 1900 geïnspireerd tot twee verzen in verband met de oorlog, namelijk "Zuid-Afrika"³⁰ en "Generaal Joubert +":

Gelukkig heeft de dood uwe oogen nog geloken,
 Vóór dien verfoeiden stond dat Gij zoudt moeten zien
 Uw stoeren legertros, door 't Britsch geschut gebroken,
 Half liggen op de vlakke en wanhopig vliên...
 [...] ³¹

Net als Van Eeden roept ook PH van Moerkerken Jr. (1877-1951) het beeld op van een Laatste Dag der wrekende gerechtigheid in zijn "Dies Irae":

Wanneer de Dag des Toorns zal zijn gekomen
 Wie zullen dan het zwaarst te treden schromen
 Tot voor den Throon waarheen al volk'ren stroomen?

Niet wien de Dood meer dan 't Leven behoorde,
 Niet wien het doen der menschen-dwazen verstoorde,
 Niet wie slechts gingen waar het diepst-zelf gloorde.

²⁹ Van Eeden, "Nemesis" I-III, *De Nieuwe Gids* 15 (1900), pp. 73-5.

³⁰ W Kloos, "Zuid-Afrika" gedateerd 20 maart 1900, herdrukt door Jonckheere, *Die platgetrapte kroontjie*, p. 47.

³¹ Kloos, "Generaal Joubert +" gedateerd 29 maart 1900, herdrukt door Jonckheere, *Die platgetrapte kroontjie*, p. 55.

Niet wie het leven uit een mensch-lijf rukten,
 Niet wie het hoofd voor geen beheerschers bukten,
 Niet wie neêrsloegen hen die 't volk verdrukten.

Maar zij die 't helsche goud uit de aarde opdolven,
 Princen in schijn, in 't hart wreedaard'ge wolven,
 Schrijdend door wilde bloed- en tranen-golven.³²

Ook de jonge echtgenote van Willem Kloos, Jeanne Reyneke van Stuwe (1874-1951), begaf zich in deze literaire arena. In *De Nieuwe Gids* publiceerde zij in 1901 haar verzen "Aan een Transvaalschen strijder":

O, eedle in eenvoud! dappre in woord en daad!
 Die, toen het land uw krachtige armen eischte,
 Eén cijfer werd op de burger-lijsten,
 Eén strijder meer voor 't goed recht van den staat! ...
 [...]³³

De Haagse classicus en literator Edward B Koster (1861-1937) liet zich door gelijksoortige inspiratie leiden als Willem Kloos. Van zijn hand is echter, behalve de verzen "Zuid-Afrika" en "Joubert", ook het gedicht "Het Konvooi" verschenen:

[...]
 Daar rijden ze, jagen ze, springen ze voort
 Met een raat'lend rumoer dat de stilte verstoort;
 Getrappel al vaartend in dreunende daad,
 De hoeven der paarden slaan bonkend de maat,
 De mannen, breed-hoedig, in rhytmisch gewieg
 Met de paarden meedeinend in spannend gevlieg;
 De staarten wapp'ren als vanen in 't rond,
 De hoeven doorploegen al dond'rend den grond,
 't Al rekt zich en strekt zich en bliksemt vooruit,
 Rampzalig konvooi, in no time ben je buit!³⁴

³² PH van Moerkerken Jr., "Dies Irae", *De Nieuwe Gids* 15 (1900), p. 445.

³³ Jeanne Reyneke van Stuwe, "Aan een Transvaalschen strijder ('Voor C')", *De Nieuwe Gids* 16 (1901), p. 87. In *De Nieuwe Gids* van 1903 schreef zij een recensie van 'Mijne herinneringen uit den Anglo-Boeren-Oorlog' door generaal BJ Viljoen.

³⁴ EdwB Koster, *Verzamelde gedichten* (Rotterdam, 1903), pp. 273-4; zie ook aldaar p. 102 ("Zuid-Afrika") en p. 104 ("Joubert"). Zie ook Van Wyk Smith, *Drummer Hodge*, pp. 302-3.

Anders dan Van Moerkerken en Jeanne Reyneke liet de grote dichter PC Boutens (1870-1943) zich pas in een wat later stadium van de oorlog horen. Begin 1901 publiceerde hij in *De Gids* twee sonnetten voor Paul Kruger die passen in de golf van enthousiasme en mededogen die Nederland overspoelde toen de 75-jarige staatspresident van Transvaal, na als balling zijn geteisterde vaderland verlaten te hebben, op de door koningin Wilhelmina gezonden kruiser "Gelderland" in Europa arriveerde. Vooral het eerste is exemplarisch voor de kritiekloze exaltatie die zich toen van velen had meester gemaakt:

I

Waar felle schaduw tiert noch zonneshijn
In Westerland, dat als door wolkgeloken
Vensteren 't daglicht kleureloos gebroken
Voelt schrijnen, artsenij-verdoofde pijn,

Hier waar moê slaven in hun schemermijn
Geruischloos over 't vreugdloos werk gedoken
Leven en sterven en de onuitgesproken
Waarheid meêneme' in 't eeuwiglijk-stilzijn,

Hoe staat hier plotseling de scherpgekante
Toren van uw slagschaduw, Groote Grije,
Eenig massief in 't neevlig-transparante?...
Is het dan waar, wat geen gelooven kon,
Dat nog mensschoudren boven wolken rijzen,
Menschoogen opzien' in Gods simple zon?³⁵

Als één van de weinige toenmalige dichters die een eeuw later de literatuurgeschiedenisboeken bevolken, schreef Boutens tegen het einde van de Boerenoorlog een in memoriam voor Gideon Scheepers (1878-1902), de jonge verkenner die door een Engelse krijgsraad op beschuldiging van moorden en brandstichting ter dood werd veroordeeld en op 18 januari 1902 geëxecuteerd.³⁶ De bekende Engelse activiste

³⁵ PC Boutens, "Twee sonnetten": Voor SJP Kruger, herdrukt door Jonckheere, *Die platgetrapte kroontje*, p. 65.

³⁶ Zijn dagboek is door Gustav S Preller gepubliceerd in 1938; zie over hem verder G Jooste en A Oosthuizen, *So het hulle gesterf. Gedenkboek van teregstellings van Kaapse rebelle en republikeinse burgers tydens die Anglo-Boereoorlog 1899-1902* (Pretoria, 1998; 2e druk, 2000), pp. 161-76; bij hen vindt men ook een korte levensbeschrijving (pp. 192-7) van de Nederlandse immigrant Advocaat Cornelis Broeksma die op 30 september 1901 door de Engelsen werd geëxecuteerd, en een afbeelding van een lied, "Cornelis Broeksma", op woorden van E Westerop met muziek van Js. Meek, gepubliceerd in *Timotheus*, geïllustreerd weekblad.

Olive Schreiner maakte toen ook een gedicht over wat zij als een gerechtelijke moord beschouwde.³⁷ De grief van Boutens was even diep gevoeld:

Vloek dien die dorsten met veil huurlingslood
Schenden uw borsts geheimnis, blank sterk-broos
Heilge van leven; die in lauwe hoos
Spilden den goedgegisten wijn uit rood-
Tintelende urn, uw hart, dat steeds zich bood
Open in open strijd, bloedene roos, -
Gij donkre Lacher dien de jonkheid koos
Tot blij voorrijder naar den schoonen dood!...

Stil, - 'k weet: uw moorders hebben u benijd
De schaamte van uw opperste eenzaamheid,
Verheerlijkt plots als zon aan avondkim,
Toen opgezaëld en rijreë om uw schim
De eerwacht van stille bleeke jongren sloot
Ter blijde inkomst in glorieijken dood.³⁸

Kort tevoren, in november 1901, had de toen nogal populaire prozaïst Frans Mijnsen (1872-1954) een ballade "De depecherijder van De Wet" gepubliceerd "ten voordeele der concentratiekampen [toen al!] in Zuid-Afrika".³⁹ Het lange gedicht verhaalt van ene Joos Bronkers - een verzonnen naam? - die na zijn commando bij generaal Ben Viljoen zich aansloot bij generaal Chris de Wet en in die functie een paar fraaie huzarenstukjes uithaalde.⁴⁰

Zelfs de katholieke staatsman Dr. HJAM Schaepman (1844-1903) liet begin 1902 van zich horen toen het er slecht voor de Boeren ging uitzien: "Een jammerkreet":

³⁷ Karel Schoeman, *Only an anguish to live here. Olive Schreiner and the Anglo-Boer War 1899-1902* (Kaapstad-Johannesburg, 1992), pp. 163 noot en 177.

³⁸ Boutens, "Manibus Gideon Jacobus Scheepers + 18 Jan. 1902", herdrukt door Jonckheere, *Die platgetrapte kroontjie*, p. 147. Zie ook Van Wyk Smith, *Drummer Hodge*, p. 299.

³⁹ F Mijnsen, *De depecherijder van de Wet* (Utrecht, 1901); zie Jonckheere, *Van Mafeking tot Robbenelland*, pp. 33 en 39.

⁴⁰ Mijnsen (pp. 9-11) spreekt onder meer over een aanslag bij Roodewal waar grote Engelse postzendingen werden buitgemaakt; daarop doelt kennelijk ook Christiaan de Wet in zijn herinneringen, *De strjfd tusschen Boer en Brit* (Amsterdam-Pretoria, 1902), pp. 145-6.

Een jammerkreet komt tot ons reizen
 Uit Afrika,
 Het wemelt daar van doodspaleizen
 Vol ongenâ;
 Nu men geen valsche zegepralen
 Van 't slagveld meldt,
 Moet vrouw en kind den tol betalen
 Aan 't wreed geweld.
 [...] ⁴¹

Het zijn echter niet de zogenaamde "cultuurdichters" geweest die we maatgevend mogen achten voor de geest des tijds. Zij waren dat althans niet uitsluitend. Vele tientallen anderen grepen eveneens naar de pen: tweederangs dichters en gelegenhedsrijmelaars. Van de laatsten publiceerden er velen anoniem of onder pseudoniem in dagbladen of andere periodieken. Ook de straatzangers lieten zich niet onbetuigd.⁴² Sommige van deze gelegenhedsdichters penden nog een aardig aantal verzen bij elkaar, zoals "Luctor" uit Zeeland of G Sterringa Jr. te Amsterdam die in november 1900 verontwaardigd een lang gedicht richtte tot minister Chamberlain, "Schaamt ge U nog niet?" De opbrengst van dit "Woord" aan de Engelse staatsman was bestemd voor de noodlijdende Zuid-Afrikaanse spoorwegbeambten.⁴³

Ontwapenend eerlijk beschrijft JLK Rouw zijn inspiratie tot een bemoedigend dichtstuk voor de Boeren:

Geacht publiek, gij die dit leest
 't Is voor een dag of wat geweest
 Terwijl ik in mijn woning zat,
 Dat ik een overdenking had
 Over Transvaal en Engeland,
 En 'k nam papier en pen ter hand,
 Want 'k voelde, ik begon te merken
 Daar kwam weer in mijn geest wat werken.
 Mijn rijmlust die ontwaakte weêr
 Dus schreef ik mijn gedachten neêr.
 [...] ⁴⁴

⁴¹ HJAM Schaeapman, "Een jammerkreet. Voor de Boeren", gedateerd 6 januari 1902 in Zuid-Afrika - Album, uitgave De Vaan van het Noorden (Rotterdam, 1902) [13].

⁴² D Wouters (ed.), Na veertig jaar. Documents-humains. Zuid-Afrika en het lied van de straat in Nederland in het laatste kwart der negentiende eeuw (Nijmegen, 1940) over straatzangers.

⁴³ [G. Sterringa Jr.], Een woord aan Minister Chamberlain en zijne medewerkers in den afschuwelijken Zuid-Afrikaanschen oorlog (Amsterdam, 1900).

⁴⁴ [J.L.K. Rouw], Houd goeden moed. Een dichterlijke ontboezeming over onze broeders in Transvaal en Vrystaat. Door een boerenvriend (Ablasserdam, 1900), p. 3.

Van de dichters van het tweede plan waren enkelen bijzonder actief. Willem Zuidema, die wij al noemden, zorgde niet alleen voor vele bijdragen in het weekblad **Op! Voor Transvaal**, maar hij publiceerde ook een paar bundeltjes eigen verzen **Voor Zuid-Afrika: rijm en onrijm en Elandslaagte, 21 October 1899**. In Friesland zaten enkele onvermoeibare activisten zoals JP Vergouwen, hoofd ener Christelijke school te Franeker, die de bundel **Gedenkklinken voor Zuid-Afrika** uitgaf evenals enige - al even zeldzaam geworden - **Samenspraken**, en M Molenaar die de twee meest omvangrijke bundels oorlogspoëzie heeft samengesteld. Van zichzelf nam hij daarin enkele tientallen verzen op, geschreven in het Nederlands, in het Afrikaans en in het Fries: **Nederland en Afrika en Transvaal gedichten. Een lauwerkrans den Boeren gevlochten**.⁴⁵

En zelfs in een op het eerste gezicht misschien onverwachte plaats als de Haarlemmermeer - waar in 1869 de latere Anti-Revolutionaire leider Hendrikus Colijn was geboren - gaf W Andringa Gzn. een verzamelbundel proza en poëzie uit onder titel **Van Majuba tot Spionskop**.⁴⁶ Molenaar maakte er dankbaar gebruik van voor zijn eigen bloemlezing.

⁴⁵ **Transvaal gedichten** ontleent zijn verzen voornamelijk aan de bundels van Dalm en Andringa (zie noot 45) en aan de volgende tijdschriften: **De Drie Provinciën, Christelijk Weekblad**, uitgegeven door A Sizo Jr. te Gorinchem; **Timotheüs, Geïllustreerd Weekblad; Op! Voor Transvaal; Jongelingsbode; De Gouden Kandelaar**, Christelijk Tijdschrift voor 't Huisgezin, uitgegeven door C de Boer Sz. te Sneek; **De Prins der Geïllustreerde Bladen**, verschijnt wekelijks, uitgegeven door NJ Boon te Amsterdam; en **Ons Land (Afrikaans); Nederland en Afrika aan: Ons Land; De Paarl (?); Di Patriot; Ons Kleintji en Op! Voor Transvaal**; zie ook Van Wyk Smith, **Drummer Hodge**, p. 298.

⁴⁶ [W. Andringa Gz.], **Van Majuba tot Spionskop. Een lauwerkrans den Boeren gevlochten. Proza en poëzie van JJ Deetman en anderen. Haarlemmermeer (ca. 1900)**; zie Jonckheere, **Van Mafeking tot Robbeneland**, pp. 33 en 214. Ter aanvulling diene dat ook onder (oud-)Nederlanders in den vreemde het "stamverwante" gevoel leefde. Wij noemden Dr. J Groneman die op Java werkte, al. In de "Hollandse" kolonie in Michigan (VS) verscheen **Een bundel Transvaalsche gedichten van verschillende personen, verzameld door PA Dalm (Kalamazoo Mich., Holland Printing Co., 1901)** met een voorwoord van Thomas van Urk, M.D. En wat verderop werd gedrukt de Engelse transcriptie van **An Epistle to Ahab, King of Israel...** [Dedicated to Joseph Chamberlain] (Grand Rapids Mich., ca. 1900); Van Wyk Smith, **Drummer Hodge**, p. 322. Zie verder bij voorbeeld de brief van Roelof Tijmes uit Graafschap Mich. (ca. 1900): "Ook hier is veel respect voor de Boeren, zodat hier uit Michigan duizende dollars gecollecteerd wordt voor Transvaal. Ook zijn er uit Amerika enigen vertrokken op eigen kosten om onze *stamgenooten* te helpen." (Herbert J Brinks (ed.), **Schrijf spoedig terug. Brieven van immigranten in Amerika 1847-1920** ('s-Gravenhage, 1978), p. 166; mijn cursivering). Toen Ds. De Witt Talmaghe, predikant te New York, voor de Engelschen partij koos, gaf WG Borrias hem de wind van voren: **Verloochen uw Afrikaander Broeders niet! Open brief aan Dr. De Witt Talmaghe** (Arnhem, 1900). Of ook de brief van Ulbe en Maaike Eringa te Running Water S.D. aan Jikke en Minne Sjaarda te Oosterend (Frl.) d.d. 30 november 1899 vertaald in Herbert J Brinks (ed.), **Dutch American voices. Letters from the United States, 1850-1930** (Ithaca-Londen, 1995), p. 187: "I suppose you read quite a bit in the papers about the war between England and the Transvaal. All of us here in America hope that the Boers will win. We read about it every day."

Een dertiental "Boerenverzen" nam August Heyting op in zijn eigen **Verzamelde gedichten** uit de periode 1894 tot 1910. Deze merkwaardige verongelijkte man, die zich in later jaren geheel in de oude Keltisch-Germaanse wereld heeft verloren, wijdde daarin verzen aan De Wet, Kruger, Jameson, Chamberlain en de oorlog in het algemeen. Een specimen, getiteld "Zuid-Afrika", gaat zo:

Zuid-Afrika, Zuid-Afrika,
 Rijs op, ons heerlijk land!
 Vergeefs, dat men uw naatsie tergt
 Lijk d'oceaan uw trots gebergt!
 Zuid-Afrika, Zuid-Afrika,
 Rijs op, ons heerlijk land!

In weerlichtglans, in weerlichtglans
 En onweersnachten schoon!
 Hoe schitterend zal de vredeschijn
 Eens rustend op uw dreven zijn!
 In weerlichtglans, in weerlichtglans,
 In onweersnacht nog schoon.
 [...]⁴⁷

Publicitair Offensief: albums en vertalingen

Ongetwijfeld hebben de enthousiaste tijdgenoten zich gerealiseerd dat de sentimenten, geuit in efemere bladen, spoedig zouden zijn vergeten: Een blad als **Ons Tijdschrift** verzamelde al in 1901 verzen uit allerlei kranten in een vaste rubriek "De Oorlog en de dichters in Nederland".⁴⁸ Men gaf, zoals al is opgemerkt, ook weekbladen uit die zich geheel aan de zaak der Boeren wijdde. We noemden **Op! Voor Transvaal** reeds waarin Willem Zuidema zo actief was. We kunnen ook wijzen op het blad **Voor de Boeren**, "Orgaan der Vereeniging Het Christelijk Nationaal Boeren-Comité", dat vlak voor het beëindigen van **Op! Voor Transvaal** begon te verschijnen en dat het volhield tot eind 1902.⁴⁹

⁴⁷ ATA Heyting (Gustaaf van Elring), **Verzamelde gedichten** (Den Haag, 1911), pp. 115-25 (citaat 119-20). Evenals Van Looy bewerkte Heyting Presber's "Drei Schlüsse" (ibidem, p. 117); ook de al geciteerde Crucq, "Bloedrobijnen voor Koning Edwards Kroon", pp. 9-12 maakte er een vertaling van "Twee balladen". (Vrij naar Dr. R. Presber).

⁴⁸ **Ons Tijdschrift**, 1901, pp. 18, 43, 74 en 110 (ontleend aan: **De Zeeuw, Oprechte Haarlemmer, De Standaard** (Grand Rapids Mich.), **De Telegraaf, Het Nieuws van den Dag, Nijmeegsche Courant, De Kroniek, Op! Voor Transvaal, Stemmen voor Waarheid en Vrede, De Echo, Studenten-Almanak** (Leiden), **Studenten-Weekblad "Minerva"**).

⁴⁹ **Voor de Boeren, Orgaan**...Nr. 1 (4 mei 1901)—nr. 87 (27 december 1902; in het eerste nummer worden de doelstellingen uiteengezet, de statuten afgedrukt van de Vereeniging die op 22 februari 1901 werd opgericht, en de namen der bestuursleden weergegeven). Zie ook, Jonckheere, **Van Mafeking tot Robbeneiland**, p. 33.

Een belangrijke stimulans voor het levend houden van de gevoelens van mededogen met de Boeren zijn - behalve natuurlijk de verslaggeving over de dramatische gebeurtenissen zelf - zeker geweest de gelegenheidsbundels die door bepaalde groepen werden uitgegeven. Een groots voorbeeld voor anderen is het **Leiden - Zuid-Afrika Album** geweest dat eind 1899 is verschenen. Het bevat bijdragen van het puikje van het Leidse academische milieu, gegarneerd met tekeningen, partituren, portretten en foto's.⁵⁰

Ongeveer tezelfdertijd liet uitgever FB van Ditmar te Rotterdam een **Gedenkboek** verschijnen onder de titel **Nederland Transvaal "opgedragen aan het volk van Transvaal en Oranje-Vrijstaat"**:

Bewondering was het, hooge bewondering, die werd afgedwongen door de nobele houding van Transvaal, toen het begeerend Groot-Britannië zijne hand uitstreckte naar dit aren-rijke land, behoeftig, doch met een enormen schat aan goud en diamant, dien het eischte voor zich, den onverzadiglijke; toen het dit deed, bedekkend zijn hebzucht met het kleed van den rechtvaardige die strijdt voor de rechten van verdrukten.⁵¹

Om zijnerzijds een steentje bij te dragen aan de blijken van sympathie van het Nederlandse volk "dat meer dan ooit zich stamverwant gevoelde met de zonen van Transvaal", ontwierp Van Ditmar het plan voor een gedenkboek

waarin Nederlandsche vrouwen en mannen van gezag werden uitgenoodigd hunne gedachten weer te geven over dezen rampzaligen krijg, aan het einde dezer eeuw, na de milde tonen van Vredelokken eene eeuwige schandbladzijde in de geschiedenis van Engeland.

Afgezien van enkele bijdragen uit België en Duitsland deden ruim honderd Nederlandse letterkundigen (een begrip dat toen ruim werd genomen) componisten en "autoriteiten" mee. Behalve historici als PJ Blok en H Brugmans verleenden ook een paar gelegenheidsdichters hun medewerking. De meest opvallende bijdrage - tot nu toe in de literatuur kennelijk onopgemerkt - is de eerste druk van Van Eedens "De geboorte van een natie".⁵² Alle bijdragen zijn fotografisch afgedrukt naar het originele handschrift der auteurs. Ze zijn doorgaans geschreven in de laatste week

⁵⁰ **Leiden - Zuid-Afrika Album** (Leiden, 1899). Zie daarover uitvoerig W Otterspeer, "Boeren en academici. De Leidse universiteit en het enthousiasme voor de Zuidafrikaanse Boeren rond de eeuwwisseling" *De negentiende Eeuw. Documentatieblad* 15 (1991), pp. 203-21.

⁵¹ "Voorwoord van de Uitgever", gedateerd Rotterdam december 1899, in **Nederland Transvaal. Gedenkboek. Opgedragen aan het volk van Transvaal en Oranje-Vrijstaat** (Rotterdam, 1899).

⁵² Namelijk op het ongenummerde blad [6].

van oktober en de eerste week van november 1899. Het album is bovendien verlucht met toepasselijke tekeningen.

In 1900 verscheen het **Dordrecht - Transvaal Album van De Zondagsbode voor Stad en Land**, waarvan de opdracht luidde: "Dit Album wordt opgedragen aan de Strijders uit Dordrecht en omstreken, die daar ginds in Zuid-Afrika het zwaard hebben aangegord voor de rechtvaardige zaak onzer Stamverwanten tegen Engelsche heerschappij en gouddorst." Het bevat egodocumenten van Dordtenaren die - zoals de anonieme samensteller het in zijn woord vooraf uitdrukt - "de wapens hebben opgevat voor hun nieuw vaderland". Onder hen vinden we de bekende Cornelis Plokhooy die zijn persoonlijke herinneringen publiceerde onder de titel **Met den Mauser**.⁵³

De enige dichter die aan het **Dordrecht - Transvaal Album** bijdroeg, was LJ Eijzman van wie in 1900 een bundeltje **Liederen voor Transvaal** verscheen,⁵⁴ met onder andere het optimistische gedicht "Het hoofd omhoog!":

Het hoofd omhoog! De hand omhoog,
 Ten heil'gen eed geheven!
 We zijn onze eer en plicht gestand,
 En wijden 't lieve Vaderland
 Ons goed en bloed en leven!

Het hoofd omhoog! De vuist gereed,
 Als Willem van Nassouwen!
 We doen, als Vader Willem deed,
 Die stervend bad, en biddend streed
 In eindeloos vertrouwen!

[...]

Het hoofd omhoog! Omlaag de macht,
 Die ons de vrijheid roofde!
 We breken door geen dwinglandij;
 Het Boerenvolk gevoelt zich vrij,
 Waar 't in zijn recht geloofde.

[...] ⁵⁵

⁵³ C Plokhooy was, als zo velen, als onderwijzer naar Transvaal gegaan; fragmenten uit zijn brieven 1899-1900 zijn opgenomen in **Dordrecht-Transvaal Album**, van de **Zondagsbode voor Stad en Land** (Dordrecht, 1900), pp. 8-10 (met foto); idem, **Met den Mauser. Persoonlijke ervaringen in den Zuid-Afrikanschen Oorlog** (Gorinchem, 1901).

⁵⁴ LJ Eijzman, **Liederen voor Transvaal** (Dordrecht, 1900) (met als titelvignet merkwaardigerwijs een portret van president Steijn). Zie ook Jonckheere, **Van Mafeking tot Robbeneiland**, pp. 24 en 214.

Een evenement dat een kristallisatiepunt vormde voor veel gevoelens van deelneming en loyaliteit was de 75^{ste} verjaardag van staatspresident Kruger op 10 oktober 1900. Ruim 150 "letterkundigen" hebben in de zomer van dat jaar gevolg gegeven aan de oproep van het onvermoeibare huis Nijgh en Van Ditmar te Rotterdam, uitgevers van de "Wereldkroniek", om een bijdrage te leveren aan een **Huldeblad**.⁵⁶ Historici, theologen en andere letterkundigen - van Blok tot Bolland en van H Bavinck tot Anna de Savornin Lohman - leverden een korte bijdrage: een gedichtje, spreuk of heilwens, vergezeld van hun handtekening. En natuurlijk was ook W Zuidema van de partij. De opdracht van de uitgever aan de president loog er niet om:

Van vele kanten is uit het midden van het Nederlandsche Volk de wensch uitgesproken om op den 10den October, Uwen 75sten geboortedag, U hulde te brengen. Dat volk eert in U den kloeken en wijzen staatsman, den fieren vrijheidsheld. Het heeft een kwarteeuw lang met U en uwe burgers meegeleefd, het heeft met de warmste belangstelling de geschiedenis gevolgd van die wakkere mannen van oud-Hollandschen stam die, nadat de vrijheidsdrang hen over de bergen van Natal gedreven had, zich te midden van tal van bezwaren een nieuw vaderland veroverd hebben, dat door hunne groote volksdeugden en Uw schrander beleid zich een roemrijken naam verworven heeft. [...] In de hiervolgende bladen worden de gevoelens van het stamverwante Volk U vertolkt door tal van Nederlandsche letterkundigen[...].

Het laatste album waarop ik hier de aandacht wil vestigen, is een speciaal nummer van **De Vaan van het Noorden**, begin 1902 door JC van Vliet te Rotterdam gedrukt.⁵⁷ Dit **Zuid-Afrika-Album** "uitgegeven geheel ten bate der Boeren-Vrouwen en kinderen in de concentratiekampen" volgt ongeveer hetzelfde patroon als de vorige albums. De heren die in "commissie" dit nummer mede verzorgden,⁵⁸ schrijven in hun voorwoord:

Zooals Nederland om de vrijheid geworsteld heeft met Spanje, 80 jaren lang, zoo worstelen nu ook onze stamverwanten in Zuid-Afrika tegen Engeland. Ook daar, al is het met groote tusschen ruimten duurt de strijd reeds tal van

⁵⁵ Eijzman, "Het hoofd omhoog!" in zijn *Liederen voor Transvaal*, 16, ook in *Dordrecht-Transvaal Album*, [5] en herdrukt in *Op! Voor Transvaal* nr. 37 (2 september 1900), 2e blad.

⁵⁶ *Huldeblad van Nederlandsche Letterkundigen den Staats-President der Zuid-Afrikaansche Republiek SJKruger*, op Z.H.Eds. *Vijf- en Zeventigsten Geboortedag aangeboden door de uitgevers van de "Wereldkroniek"* (Rotterdam, 1900); zie Van Wyk Smith, *Drummer Hodge*, p. 319.

⁵⁷ *Zuid-Afrika-Album* (speciaalnummer van *De Vaan van het Noorden*) (Rotterdam, 1902); zie ook Van Wyk Smith, *Drummer Hodge*, p. 323.

⁵⁸ Bestaande uit J Willebrordse, CNA Loos en PJ Mooijman.

jaren, maar ook daar zal het gezien worden dat Engeland, als eertijds Spanje, de numeriek zwakkere, maar moreel veel sterkere wel slaan, maar niet verslaan kan en dat het voor recht en vrijheid strijdende volk in het eind de zege zal behalen. Wanneer? Wij weten het niet, maar misschien kan niemand beter dan een Nederlander de overtuiging hebben, dat het zoo zijn zal [...].

Men heeft nog wel - maar nog slechts weinig - hoop, zoals de bekende Dr. Hendrik Muller⁵⁹ die er in schrijft: "Niets is waarschijnlijker dan dat het onwaarschijnlijke geschiedt. Nergens zoo zeer als in Zuid-Afrika, het klassieke land van het onverwachte." De contribuanten vormen dit keer een internationaal gezelschap, onder wie we William Stead uit Londen aantreffen, evenals Emily Hobhouse, Frédéric Passy, Prof. Rudolf Müller uit Stuttgart en Bertha von Suttner. Onder de Nederlanders zijn politici als Dr. JTh. de Visser en Mr. AF de Savornin Lohman, publicisten als Dr. CGS Sandberg en Dr. N Mansvelt en een vredesactiviste als Mevrouw B Waszkiewicz-van Schilfgaarde,⁶⁰ maar ook een theoloog als Prof. HM van Nes (1862-1946) die een stukje schrijft over "De roeping van den Nederlandschen stam":

Wereldrijken gaan altijd ten onder, wat zijn zij anders dan caricaturen van het koninkrijk Gods, dat niet zonder zijn Koning kan bestaan? [...] In de nieuwere geschiedenis nu is het telkens Nederland geweest, het klassieke land der vrijheid, het land van het geweten, dat, met Oranje aan de spits, den dam opwierp tegen den wassenden stroom, die de grenspalen der natiën trachtte omver te werpen. Zoo was het tegenover Spanje in den tachtigjarigen oorlog, tegen Frankrijk onder Lodewijk XIV, ook tegen Napoleon in den aanvang der negentienden eeuw. En is het niet wederom de Nederlandsche stam, die op dit oogenblik op de slagvelden van Zuid-Afrika deze wereldhistorische roeping vervult tegenover Engeland? De verzoeking om een wereldrijk te stichten [...]. Hoe vurig wenschen en bidden wij, dat dit Britsch ideaal nimmer bereikt moge worden! [...]

Maar bovenal om der wille onzer stamverwanten, die wij hebben leeren liefkrijgen en bewonderen [...].⁶¹

⁵⁹ Hij zit op een foto in het *Zuid-Afrika-Album* met de "Centrale vertegenwoordiging van den Oranjen-Vrijstaat"; zie over hem recentelijk M Doortmont, "HPN Muller als etnograaf en vroege Nederlandse Afrikanist" in EOG Haitzma Mulier, LH Maas en J Vogel (ed.), *Het beeld in de spiegel: historiografische verkenningen. Liber amicorum voor Piet Blaas* (Hilversum, 2000), pp. 39-56.

⁶⁰ Zij gaf onder meer uit het *Carmen Pro Invictis* (Den Haag, 1901), met gedichten - meest van niet-Nederlanders - voor de Boeren; zijzelf droeg er "Sursum" (in het Frans) aan bij (pp. 31-8). Zij verdient een afzonderlijke publicatie. Zie ook Van Wyk Smith, *Drummer Hodge*, pp. 206 en 257 (die haar echter volkomen verkeerd, en bevooroordeeld, taxeert).

⁶¹ *Zuid-Afrika-Album*, p. [11]. Het album is fraai geïllustreerd met werken van onder anderen Charles Rochussen, Louis Apol, PCJ Gabriël, Jozef Israëls, HW Mesdag, Johan Braakensiek en Otto Erelman.

De thema's die in de jaren 1900, 1901 en 1902 vele tientallen Nederlandse dichters inspireerden, zijn de grootheid en heldenmoed der politieke leiders, Kruger voorop, en der generaals zoals Cronjé en De Wet. De Engelse wandaden werden natuurlijk breed uitgemeten. Aanmoedigingen voor de dappere Boeren om voort te gaan met hun rechtvaardige strijd verschenen ook regelmatig. De protestants-christelijke dichters zijn ver in de meerderheid. Geen wonder dus, dat in veel gedichten Gods zegen wordt afgesmeekt of dat verzen duidelijke verwijzingen naar oud-testamentische teksten, zoals de Psalmen, bevatten. Een enkele maal verwijst een dichter naar de Grote Trek der Boeren en naar gebeurtenissen die daarmee samenhangen. De vrouwen en kinderen der Boeren, een proclamatie van Chamberlain, de lamledige houding der grote mogendheden - men roept om wraak en zelden om vrede!

Bewerkingen van buitenlandse voorbeelden, tenslotte, konden de Nederlanders nog eens extra inspiratie geven. Wij zagen al het voorbeeld van Jac. van Looy en August Heyting. Anna Polak vertaalde de Italiaan Franco de Amicis⁶² en Ds. A. Pijnacker Hordijk, Waals predikant te Nijmegen, publiceerde maar liefst twee bundeltjes met vertalingen van buitenlandse voorbeelden.⁶³ JS Sikken bewerkte de Boerenliederen van Fritz Lienhard (1865-1929) in een afzonderlijk verschenen bloemlezing.⁶⁴

Jan Baarslag, tenslotte, vertaalde uit het Frans het lange gedicht dat Edmond Rostand (1864-1918) schreef bij gelegenheid van de aankomst van Paul Kruger in Marseille. De kern van zijn gedicht is - hoe "modern"! - het *excusus* dat de dichter namens Europa aan de verbannen staatsman maakt:

⁶² Fr. de Amicis, "Saluto della Neerlanda a Paolo Kruger" (Italiaanse tekst, met vertaling van Anna Polak) in *Op! Voor Transvaal*, nr. 66 (25 maart 1901), p. 3; haar Nederlandse tekst tevens in *Ons Tijdschrift*, 1901, 111; de Italiaanse tekst verscheen ook afzonderlijk, vergezeld van een Franse vertaling.

⁶³ A. Pijnacker Hordijk, *Voor Wilhelmina en voor Kruger. Vertalingen* (Noordwijk, 1900/1901) (naar Jean Rameau, Edouard Noël, André Lemoine, François Coppée, Ernest von Wildenbruch, Clovis Hugues, François Fabié, M.S., Julius Lohmeyer, Daniel Lesueur, "Jugend", William Watson, Adalbert Boysen), en idem, *Tegen Haman met Esther en Mordechai. Nieuwe vertalingen* (Naaldwijk, 1901) (naar Camille Bruno, Paul Schönfeld, Paul Duviervier, Rudolf Presber, Ernest Daudet, Rudyard Kipling, en enkele anoniem; als zijn bronnen noemt hij: Emile Blémont, *Les Gueux d'Afrique*, Jean Myrès, *Les Boers. Un acte en vers*, Michel Dalques, *L'épopée Boer*, Ernest Friedrich, *John Bull und die Buren...* [Dresden, 1900], Rudolf Bunge, *Buren Lieder* [Dresden, 1901], Henri Veyge [Parijs, 1900], Paul Plan, *Episode de guerre*, Franco de Amicis, *Saluto della Neerlanda*, Rostand, Klaus Grotii, *Esther, an die Buren in Transvaal*, en enkele kranten).

⁶⁴ J. Sikken, *Boerenliederen*, vrij naar het Hoogduitsch (Amsterdam, 1900) (naar Fritz Lienhard, *Burenlieder*, Leipzig, 1900).

Vergiffenis, nu dat misdadig koele Europe,
 Bewust van zijn verraad, zoo laag,
 Zich, met de hand op 't hart, dat is Parijs, voelt nopen,
 Tot needrige vergeevingsvraag.⁶⁵

Tot Besluit

Elke crisis, elke oorlog die een volk treft of raakt, roept emoties op waaraan in allerlei vormen uitdrukking pleegt te worden gegeven. Die situaties zijn er doorgaans naar om contrasten scherper dan gewoonlijk te zien: tussen goed en kwaad, tussen recht en slecht. Tijdens de Opstand tegen Spanje ontstonden de geuzenliederen. Toen Nederland door de Duitsers was bezet, grepen de Nederlanders op hun nationaal erfgoed terug en verschenen er wederom geuzenliedboeken.⁶⁶ Mythe of werkelijkheid? Die tegenstelling is te simpel.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog grepen de verdrukte Nederlanders naar gemeenschappelijke symbolen die hun gevoel van saamhorigheid in herinnering brachten of weer versterkten. Oorlogs- en verzetspoëzie waren effectieve middelen daartoe.⁶⁷ Het doel ervan was allicht kracht op te doen en de gevoelens van angst en machteloosheid meester te worden - om hoop te doen leven voor een betere toekomst. Maar er was geen sprake van dat al hun reacties dezelfde waren of dat zij in dezelfde mate aan de symbolen waarde hechtten. Tussen goed en fout lag een breed gebied van genuanceerde interpretaties en attitudes. De discussie over verraad en collaboratie is nu nog niet uitgewoed!

Elk volk kent in zijn geschiedenis van die kernmomenten waarin problemen en dilemma's eens en voor al moeten worden opgelost. De gemaakte keuze bepaalt het verdere verloop der gebeurtenissen - onherroepelijk. De voorbeelden liggen voor het oprapen. Patriotten en prinsgezinden, trekkers en blijvers, hensoppers en bittereinders, loyalisten en rebellen. Maar nogmaals: ten onrechte wekken tijdgenoten de indruk alsof de keuze uit slechts twee uitersten bestaat.

⁶⁵ Edmond Rostand, *Aan Paul Kruger*, 1900, 8. Ene Bernard Canter schreef vanuit Parijs een populair geworden gedicht op Krugers aankomst: "Aan Paul Kruger, Vrijheidspelgrim, bij 't landen te Marseille op 22 Nov. 1900", *De Telegraaf*, extra nummer van 22 november 1900, herdrukt in *Ons Tijdschrift*, 1901, pp. 74-5 en door GH van Rooyen, "Kultuurskatte uit die Tweede Vryheidsoorlog", *Die Hulsgeenoot*, geïllustreerde weekblad 29, nr. 689 (7 Junie 1935) p. 57.

⁶⁶ Zo werd in 1944 herdrukt *Een nieu Geusen Liederen Boeckken uit 1581* en verscheen kort daarop *Geuzenliedboek 1940-1945*. Zie ook Marijke Spies, "Vrijheid, vrijheid: poëzie als propaganda, 1565-1665" in EOG Haitzma Mulier en WRE Velema (ed.), *Vrijheid. Een geschiedenis van de vijfde tot de twintigste eeuw* (Amsterdam, 1999), pp. 71-98.

⁶⁷ Zie bij voorbeeld Anton van Duinkerken, *De blijvende waarde van verzetspoëzie* (Amsterdam, 1955) en CGN de Vooy, *Nederlandse letterkundigen tegenover de Franse overheersing* (Amsterdam, 1945).

Toen de laatste Boerenoorlog uitbrak, bevond het Nederlandse volk zich in een weinig comfortabele positie. Het probeerde neutraal te zijn in de internationale politiek, maar had de laatste resten van een koloniaal rijk te verdedigen. Na de militaire expedities in Indië kwam de "ethische" politiek. In Europa voelde het Nederlandse volk zich ongemakkelijk ingeklemd tussen dreigende grote naties. Het imperialisme van Frankrijk en Engeland omspande zo ongeveer de hele wereld, maar wat zou het gefrustreerde Duitsland doen? Binnenslands stond men hier ook voor een ommekeer: het tijdperk van de liberalen liep ten einde. Wat zouden de confessionelen daarvoor in de plaats brengen?

Ten aanzien van Zuid-Afrika was er aarzeling geweest, maar - zoals gezegd - de Kaap stond sinds de late jaren zeventig op de politieke agenda. Kuitenbrouwer, Schutte, Kuiper, Van Koppen, Te Velde en Bossenbroek hebben er recentelijk uitvoerig over geschreven.⁶⁸ Eigenlijk had zelfs de dreiging met annexatie - die in 1877 werd doorgevoerd - al een Nederlandse pen in beweging gebracht: in het gerenommeerde tijdschrift *De Gids* publiceerde WA van Rees (1820-1898) in 1876 een artikel met de omineuze titel "Onze Hollandsche broeders in Zuid-Afrika". Het bevatte een beschouwing - later uitgewerkt in de vorm van een brochure - naar aanleiding van een uit het Duits vertaalde positieve verhandeling over de Transvaal-Republiek.⁶⁹ Vijf jaar later plaatste professor PJ Veth (1814-1895) in diezelfde *Gids* een artikel met een slechts weinig afwijkend opschrift: "Onze Transvaalsche broeders".⁷⁰

⁶⁸ M Kuitenbrouwer, *Nederland en de opkomst van het moderne Imperialisme. Koloniën en buitenlandse politiek, 1890-1902* (Amsterdam, 1985); GJ Schutte, *Nederland en de Afrikaners. Adhesie en averstie* (Franeker, 1986), pp. 13-24; en idem, *De roeping ten aanzien van het oude broedervolk. Nederland en Zuid-Afrika 1960-1990* (Amsterdam, 1993); R Kuiper, *Zelfbeeld en wereldbeeld. Antirevolutionairen en het buitenland, 1848-1905* (Kampen, 1992); Chris van Koppen, *De Geuzen van de negentiende eeuw. Abraham Kulper en Zuid-Afrika* (Wormer, 1992); Henk te Velde, *Gemeenschapzjn en plichtsbef. Liberalisme en nationalisme in Nederland 1870-1918* (Den Haag, 1992); Martin Bossenbroek, *Holland op zijn breedst. Indië en Zuid-Afrika in de Nederlandse cultuur omstreeks 1900* (Amsterdam, 1996).

⁶⁹ WA van Rees, "Onze Hollandsche broeders in Zuid-Afrika", *De Gids* 40 (1876) I, pp. 331-45 (geschreven naar aanleiding van *De Transvaal-Republiek en de Hollandsche Boeren. Vrij naar het Hoogduitsch van Merensky, Jeppe en Mauch e.a. voor Nederlanders bewerkt* (Amsterdam, 1876) [ook afzonderlijk verschenen als *Naar de Transvaal* (Amsterdam, 1876)]).

⁷⁰ PJ Veth, "Onze Transvaalsche Broeders". *De Gids* 45 (1881) I, pp. 336-51 en 545-66 (ook als brochure uitgegeven). Men was inmiddels kennelijk de kritische tonen van Theod. M Tromp vergeten die, na een tweejarig verblijf in de Transvaal, de Boeren in zijn *Herinneringen uit Zuid-Afrika ten tijde der annexatie van de Transvaal* (Leiden, 1876, p. 146) als volgt karakteriseerde: "Behalve laf, zijn zij valsch, huichelachtig, meinedig, onzedelijk, ongastvrij, lui, vuil en ondankbaar." Over Veth: Paul van der Velde, *Een Indische liefde: PJ Veth (1814-1895) en de inburgering van Nederlands-Indië* (Amsterdam, 2000), pp. 274-9.

Dat er in Transvaal niet uitsluitend heiligen woonden, had zeven jaar tevoren Ds. DPM Huet (1827-1895) al proberen aan te tonen in zijn boekje over **Het lot der zwarten in Transvaal**.⁷¹ Des te beter kon men in Europa die verre Hollanders als "broeders" aanmerken. Trouwens, de **Afrikaanse gedichten** die genoemde Huet in 1867 had gepubliceerd, hielden die belangstelling wel gaande: ze werden tot in het begin van de twintigste eeuw regelmatig herdrukt.

Hoezo, "broeders"? Bedoelde men daarmee verwanten of kameraden-lotgenoten? Mij lijkt: beide. Verwantschap is weliswaar biologisch gefundeerd, maar zij wordt door de volkeren naar plaats en tijd heel verschillend uitgewerkt. Met de uiteenlopende sociale en juridische consequenties die aan verwantschap verbonden kunnen worden, gaan ook heel eigen mentale gevolgen gepaard. Men denke maar aan: onderhoudsplicht, solidariteit, incesttaboe.

Verwantschap en broederschap zijn weliswaar historisch veranderlijke begrippen, maar toch zijn ze in een gegeven samenleving vaak pas op de heel lange duur aan verandering onderhevig. Gaf de parmantige definitie van het huwelijk als een "burgerlijk contract tot het samenleven van twee vrije personen van verschillende sexe", tijdens de Franse revolutie in de Nationale Conventie nog tot hilariteit aanleiding - nu, twee eeuwen later, is ons daarover het lachen wel vergaan! Dat mag zo zijn, maar de steen des aanstoots in de Nederlands-Vlaamse en de Nederlands-Zuid-Afrikaanse relaties is toch het begrip "*stamverwantschap*"? Dat is immers een "mythe"?⁷²

Het grote **Woordenboek der Nederlands(ch)e Taal** verwijst, in 1940, voor "stamverwantschap" onder meer naar verwante stammen op Java, terwijl het dan "stamgevoel" en "stambewustzijn" omschrijft als nationaliteitsgevoel.⁷³ Het moge zo zijn dat de waan van de dag thans natie, nationaliteit en nationalisme met politieke incorrectheid belaadt, een wetenschappelijk vorser mag daarmee het verleden niet belasten. Voor hem zijn de schimmen die men vroeger najoeg, realiteiten: idealen, fantasieën, vooroordelen, geloof en bijgeloof. Alles komt in zijn kraam te pas.

⁷¹ DPM Huet, *Het lot der zwarten in Transvaal. Mededeelingen omtrent de slavernij en wreedheden in de Zuid-Afrikaanse Republiek* (Utrecht, 1869).

⁷² Zie BJH de Graaff, inleiding tot zijn boek *De mythe van de stamverwantschap. Nederland en de Afrikaners 1902-1930* (Amsterdam 1993). Zie ook *ibidem*, pp. 315-7 en W Jonckheere, *Nassie en mite: Nederland en die Boereoorlog* (Bloemfontein, 1999).

⁷³ *Woordenboek der Nederlands(ch)e Taal* 15 (1940), p. 585 resp. 579.

In deze bijdrage heb ik, op zijn minst, aangetoond dat de toenmalige dichters in een stamverwantschap met de broeders in Zuid-Afrika hebben geloofd. Wie zijn wij om hen dat geloof nu te ontnemen? Op zogenaamd objectieve grond kunnen wij die "stamverwantschap" niet tot een mythe verklaren. Symbolische interactie bestaat nu eenmaal naast rationele interpretatie.

Was die stamverwantschap trouwens wel zo'n fantoom als sommige moderne historici menen?⁷⁴ Nee, natuurlijk. Er waren veel Nederlandse immigranten in Zuid-Afrika. Ja! "veel", maar wat is hun percentage? Naar welke kant slaat de balans door: Duits, Frans, Maleis, Indisch enzovoort? Dat weten wij niet precies. En het doet er ook eigenlijk niet toe: er waren genoeg Nederlanders om een Hollandse Taalbeweging gaande te houden tot in de twintigste eeuw; en zo veel Nederlanders dat de Afrikaners die arrogante Hollanders die alle hoge ambten inpikten, van de weeromstuit gingen discrimineren ten bate van de blanke inboorlingen: de verwanten van president Kruger - Pieter Grobler voorop⁷⁵ - konden er van meespreken; en genoeg Hollanders die ondanks alles loyaal mee op commando gingen.

Taalverwantschap en bloedverwantschap tussen Nederland en Vlaanderen, tussen Nederland en Zuid-Afrika werden aan het einde van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw sterk *gevoeld* en in woorden en daden tot uitdrukking gebracht.⁷⁶ Ondanks de eigen weg van het Afrikaans is de intellectuele oriëntering der Afrikaners op de Nederlandse cultuur tot het midden van de vorige eeuw heel sterk geweest. Intussen veranderde er toch wel zo veel dat Jan Greshoff (1888-1971) rond 1965 in zijn *Afscheid van Europa* weliswaar terecht kon schrijven dat er van een "wezenlijke gemeenschap van de twee nationaliteiten" geen sprake was. Maar ook hij miskent de kracht der symbolische betekenis van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse verstandhouding als hij schrijft: "het spreken over stamverwantschap berust op een onjuiste voorstelling van zaken" en als hij de bloedverwantschap, die feitelijk nooit zou hebben bestaan, afdoet als een "fictieve stamverwantschap".⁷⁷

⁷⁴ O Terblanche, "Stamverwantskap: mite of werklikheid", *Ensovoort, 'n tydskrif vir poësie* 7 (1995), pp. 68-71; en idem, *Nederland en die Afrikaner: gesprek oor apartheid. Die paginaruil tussen Trouw en Die Burger, 1963-1964* (Port Elizabeth, 1998); P de Klerk, "Afrikaners en Nederlanders: stamverwante?" *Koers* 63 (1998), pp. 295-312.

⁷⁵ JCH Grobler, *Politieke leier of meeloper? Die lewe van Piet Grobler 1873-1942* (Melville, 1988), p. 3, verwijzend naar een besluit van de Transvaalse Volksraad van 27 juni 1893 "dat, waar enigszins moontlik, 'zonen des lands' by alle aanstellingen voorkeur sou kry." Zie verder Schutte, *Nederland en de Afrikaners*, hoofdstuk 4: "Haat-liefde verhoudingen in Transvaal, 1875-1900".

⁷⁶ Zo werd er in 1873 opgericht de "Nederlandsche Maatschappij tot Handhaving van Stamverwante Belangen in Zuid-Afrika" (zie Schutte, *Nederland en de Afrikaners*, p. 97) en zag H Doeff in 1903 Zuid-Afrika als een in essentie Hollands gebied (zie zijn: *Nederland en Zuid-Afrika. De verhouding na den oorlog* (Amsterdam, pp. 30 en 32-5).

⁷⁷ Jan Greshoff, *Afscheid van Europa. Leven tegen het leven* (Rotterdam 1969), pp. 314-9.

Het is genoeg als de vader het kind van zijn wettige echtgenote als zoon of dochter beschouwt, het lief heeft, beschermt en opvoedt - om maar te zwijgen van het lesbische paar dat in dit gezegende land geacht wordt het via IVF geconcipieerde kind als "ouders" te bejegenen, want dat is een samenlevingssituatie gelijkwaardig aan andere, zegt het Nederlandse recht sinds 2000. Is dát dan wèl objectief waar?

Soms lijkt er geen ontsnappen mogelijk uit de doolhof van "visies". Toch vond zelfs een Uys Krige in zijn oorlogsverzen een uitweg:

[...]

Die pad deur die woestyn is eindeloos.

Die mens se leed is soos die pad deur die woestyn.

Die mens se leed is eindeloos.

[...]

Daar kom 'n einde aan die swaarste dag,
Want sy laaste lig sink weg, verdrink diep in die
donker bron.

Daar kom 'n einde aan die langste nag,
want sy gesternte stort hulle in die blou afgrond van
die son.

Daar kom 'n einde aan die pad deur die woestyn.
Selfs aan die woestyn kom daar 'n einde aan.⁷⁸

⁷⁸ Uys Krige, *Die einde van die pad en ander oorlogsverse* (Pretoria, 1947), resp. 19 en 21: enkele regels uit "Die pad deur die woestyn" (gedateerd 16 december 1940) en "Die einde van die pad" (gedateerd 2 februari 1941). En als om de speciale Nederlands-Zuid-Afrikaanse connectie te benadrukken, vestigt Vinkenoog al in 1946 de aandacht op verzen van Krige in *Critisch Bulletin. Maandblad voor letterkundige kritiek*, 1946. Gaarne dank ik Mw. Henriette Latsky, Prof. PGJ Overduin en Mr. P Westra voor hun hulp bij het verkrijgen van kopieën van gedichten waarvan de uitgaven niet meer in Nederlandse bibliotheken aanwezig zijn. Enkele van deze edities bleken tenslotte (vooralsnog) onvindbaar.